

ÎNTRE BINE ȘI RĂU: POT FI MARILE TEORII ETICE DE VREUN FOLOS ÎN MICILE NOASTRE VIETI?

Autor: Redacția Syntopic | 7 septembrie 2024

Laura Ghinea, Doctor în filosofie și consultantă în domeniul eticii și integrității profesionale, este lector la Fundația Calea Victoriei, unde va susține cursul **Între bine și rău: Atelier de argumentare și dezbateri a dilemelor morale**, între 9 - 16 septembrie.

Recent, o întâmplare destul de neplăcută mi-a dat peste cap programul și dispoziția de sfârșit de săptămână. Un fapt banal și tipic pentru orașul în care locuiesc: am găsit mașina zgâriată în parcare. Un gest urât și intenționat, dovadă fiind liniile repetate adânc, cu cheia sau șurubelnița, pe caroserie. Am mers la secția de poliție pentru a reclama incidentul, iar anchetatorul m-a întrebat, pe lângă nume și prenume, ce ocupație am. Pentru că răspunsul meu întârzia, și-a ridicat privirea din calculator, neînțelegând de ce ezit. *Nu știu cum să formulez...*, i-am spus eu, încercând să trag de timp pentru a găsi un răspuns mai puțin tulburător decât ceea ce el ar fi considerat, fără îndoială, o non-ocupație, cea de „filosof”. *Treceți „profesor”. Păi sunteți sau nu sunteți? Că dacă nu sunteți, nu pot să trec. Sunt, dar nu sunt. Și eu ce trec aici?* m-a privit el, încurcat.

Deși ocupația de filosof este la fel de reală ca cea de anchetator de poliție, fiind încadrată în nomenclatorul COR cu codul CAEN 263301, iar filosoful descris drept persoana care efectuează cercetări privind natura experienței și existenței umane, documentează și prezintă rezultatele pentru a informa și a ghida acțiunile individuale, majoritatea oamenilor acceptă cu greu prezența unor astfel de ființe în câmpul muncii,

care ară idei, seamănă întrebări și culeg... Aș fi vrut să duc metafora agricolă până la capăt, dar nu aceasta era ideea pe care o urmăream. Ce vreau să spun, de fapt, este că majoritatea oamenilor nu înțelege relevanța filosofiei în traiul de zi cu zi și nici folosul filosofilor în societate.

De aceea, m-am gândit că ar fi util ca în articolul de față, fără nicio pretenție academică, să încerc să arăt, prin exemple concrete și folosind exclusiv instrumente specifice filosofiei, precum teoriile, care este relevanța acestei discipline, cândva „știință a științelor”, astăzi pe nedrept marginalizată în curricula elevilor, în cursurile de dezvoltare profesională sau în viața personală.

O să plec de la o observație simplă, pe care Aristotel a făcut-o înaintea noastră, a tuturor, anume aceea că toți oamenii vor să fie fericiți, orice ar însemna „fericirea” pentru fiecare (dacă aveți timp liber, puteți încerca să contraziceți această afirmație). Din nefericire, însă, natura nu ne-a înzestrat cu astfel de capacități, așa că ele trebuie cumva cultivate, dacă ținem neapărat, așa cum susținea Aristotel, să fim fericiți. Printre aceste capacități se numără și aceea de a lua decizii bune, căci nu ne putem construi o viață bună pe o serie de decizii proaste. Evident, unele alegeri sunt mai ușoare și mai puțin importante, altele, dimpotrivă, sunt mai dificile și ne pot schimba chiar cursul vieții. Într-un sens foarte larg, acestea din urmă se numesc „dileme”. Dificultatea rezolvării lor vine din mai multe trăsături specifice: din caracterul excepțional, căci dilema apare într-o situație ieșită din comun, nu e ceva ce trăim în mod curent; din caracterul conflictual ce rezidă din cerința de a respecta două datorii la fel de valabile, dar care nu pot fi respectate împreună; din caracterul accidental, căci datoriile pe care trebuie să le respectăm concomitent nu sunt contradictorii *per se*; nu în ultimă instanță, din caracterul moral al mizei, pentru că alegerea noastră ține de ideea de „bine” – cum e *bine* să procedăm, ce e *bine* să facem? Astfel de întrebări au „darul” de a genera stres emoțional, disconfort moral și de a induce tot felul de sentimente asociate eșecului: regret, îndoială, îngrijorare, vinovăție, convingerea că, orice am decide, vom greși. Pentru a face față unor astfel de situații, pentru a ne găsi liniștea și a fi capabili de o judecată cumpănită, care să conducă la o decizie bună, e necesar să depășim bunul simț moral și să ne plasăm într-un cadru de evaluare mai elaborat. Aici intervine filosofia, cu instrumentele sale mai calibrate pentru disecții fine și rezecții ale răului de bine, decât intuițiile noastre, pasibile de eroare sau decât regulile, care au limitele lor.

În tradiția filosofiei morale, trei mari teorii etice oferă abordări distincte pentru rezolvarea dilemelor noastre morale: etica virtuții, deontologismul și utilitarismul. Autorii lor – Aristotel, Immanuel Kant și, respectiv, John Stuart Mill – organizează, ierarhizează și compatibilizează valorile pe care umanitatea își întemeiază principiile etice, astfel încât să faciliteze răspunsuri coerente, clare și utile din punct de vedere practic la întrebările noastre morale, oferindu-ne, în ultimă instanță un criteriu al moralității, care ne ajută să distingem între bine și rău, servind și ca ghiduri practice

pentru luarea deciziilor morale în viața personală. Voi explora cum aceste teorii pot fi folosite ca instrumente pentru rezolvarea unor dilemele morale punctuale, precum dilema adevărului dureros, dilema confidențialității sau dilema alegerii carierei. Dar, înainte de a le pune în aplicare, voi expune foarte pe scurt instrumentarul.

Etica virtuții, dezvoltată de Aristotel, este centrată pe persoană, pe caracterul moral al acesteia, care poate fi optimizat prin cultivarea virtuților. Potrivit acestei teorii, o acțiune este morală dacă reflectă un caracter virtuos. Cu alte cuvinte, un om bun ia decizii bune și face fapte bune. Virtuțile pe care și le-a cultivat îl ajută să intuiască corect ce e bine. Dezvoltarea noastră morală este, așadar, cheia rezolvării problemelor morale cu care ne confruntăm.

Etica datoriei, deontologismul lui Kant, susține că moralitatea unei acțiuni este determinată de conformitatea ei cu datoria morală. Potrivit lui Kant, acțiunile noastre trebuie să fie ghidate de imperativul categoric, care ne îndeamnă să acționăm doar conform acelor maxime pe care am dori să le transformăm în legi universale. Într-o traducere vulgară (pentru care sper să fiu iertată), știm că decizia sau fapta noastră este bună dacă răspundem afirmativ întrebării „pot eu să vreau ca ce fac eu să facă toți, cu necesitate?”.

În sfârșit, utilitarismul, teoretizat de filozofi precum Jeremy Bentham și John Stuart Mill, mută accentul de pe caracter și de pe principiul care stă în spatele acțiunii, pe consecință, pe ceea ce *urmează* deciziei, avansând ideea că o acțiune este morală dacă produce cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni. Așadar, în fața unei dileme, decizia noastră ar trebui să fie ghidată de maximizarea utilității, înțeleasă ca bunăstare generală.

Să considerăm, în cele ce urmează, trei exemple de dileme comune, în sensul că oricine se poate confrunta cu ele, pentru a testa eficiența celor trei mari teorii în rezolvarea lor și pentru a da seamă de maniera în care Aristotel, Kant și Mill pot fi încă relevanți.

Să luăm ca prim exemplu dilema adevărului dureros. Ea este ilustrată adesea în viața noastră obișnuită de situația în care ai descoperit că partenerul prietenei tale apropiate o înșală. Prietena ta nu știe nimic și este foarte fericită în relația ei. Decizia ta este îngreunată de riscul de a pierde prietenia sau de a produce o suferință emoțională foarte mare. Din perspectiva eticii virtuții, ar trebui să evaluezi dacă ai suficiente virtuți precum curajul, onestitatea și compasiunea, care să te ghideze pentru a-i spune adevărul prietenei tale. Aristotel te-ar sfătui să-ți iei inima-n dinți și să spui adevărul într-un mod sensibil, având grijă să minimizezi suferința pe care o poate provoca această informație. Iată cum decizia corectă depinde de caracterul tău, mai mult sau mai puțin înțelept, după cum ai avut grijă să cultivi acele virtuți și să le reflecti echilibrat.

Kant, pe de altă parte, nici n-ar sta pe gânduri! În grila sa axiologică, onestitatea este o

datorie morală absolută. Chiar dacă adevărul va provoca suferință, ai datoria de a-l spune, deoarece minciuna sau omisiunea ar încălca principiul universal al onestității. Minciuna nu poate fi justificată ca lege universală fără a duce la contradicții logice și morale. E suficient să te întrebi „pot eu să vreau ca toată lumea să mintă, cu necesitate?” și vei ști că *trebuie* să îi spui prietenei tale adevărul, indiferent de consecințe. Această abordare poate părea rigidă în viața cotidiană, dar oferă o claritate morală atunci când ne confruntăm cu dileme dificile. Într-un context personal, aplicarea principiilor deontologice presupune asumarea responsabilității pentru acțiunile noastre, indiferent de consecințele imediate.

Ignorate de Kant, consecințele sunt, însă, importante pentru un utilitarist, care ar evalua opțiunile întrebându-se ce decizie ar produce cea mai mare fericire sau cel mai mic rău pe termen lung. Dacă adevărul ar duce la o suferință temporară, dar ar preveni dureri mai mari în viitor (de exemplu, o relație nefericită pe termen lung), atunci dezvăluirea acestuia este necesară. Pe de altă parte, dacă adevărul nu ar schimba nimic esențial și ar cauza mai multă durere decât bucurie, utilitarismul ar putea justifica păstrarea tăcerii sau o minciună „albă”, pentru a proteja sentimentele prietenei. Utilitarismul poate fi deosebit de util în situații în care trebuie să luăm decizii care afectează un grup mare de oameni sau când trebuie să comparăm diversele consecințe ale acțiunilor noastre, încurajându-ne să gândim, în viața personală, nu doar la bunăstarea noastră imediată, ci și la impactul pe termen lung al deciziilor noastre asupra celorlalți.

O altă dilemă cu care este foarte probabil să ne confruntăm mai devreme sau mai târziu în viață este cea a schimbării de carieră. Ni se poate întâmpla să ne aflăm într-o poziție confortabilă financiar și profesional, dar avem ocazia de a urma o carieră care reflectă adevărata noastră pasiune. Riscul major al schimbării de direcție ar fi instabilitatea. În această situație, Aristotel te-ar îndemna să înlocuiești întrebarea „Ce să fac?” cu o alta: „Ce m-ar duce mai aproape de atingerea *eudaimoniei* (vieții împlinite, fericirii durabile)?”. Dacă urmarea pasiunii tale ar contribui la clădirea unui caracter virtuos, ar cultiva sau manifesta virtuți precum curajul, perseverența și autenticitatea, aceasta ar fi alegerea corectă.

În completare, Kant ar putea argumenta că ai, în primul rând, o datorie de a-ți respecta propria autonomie și de a-ți îndeplini promisiunile făcute ție însuși/însăși. Iar dacă alegerea unei cariere bazate pe pasiune se aliază, în plus, și cu un principiu moral superior (de exemplu, urmarea unui scop caritabil), atunci aceasta ar fi opțiunea corectă.

Într-o manieră mai practică, Mill te-ar sfătui să cântărești impactul deciziei asupra fericirii tale și a celor din jur. Dacă schimbarea carierei tale ar aduce o fericire mai mare pe termen lung, chiar și cu anumite riscuri pe termen scurt, atunci schimbarea s-ar justifica. Dacă însă decizia ta și-ar aduce ție și celor apropiați suferință, cel mai probabil

filosoful ți-ar sugera menținerea stabilității actuale.

Ultima situație dilematică pe care v-o propun ca ilustrare pentru modul în care cunoașterea celor trei mari teorii etice se poate dovedi relevantă este dilema confidențialității. Putem presupune că lucrați în domeniul sănătății, ca medic sau psiholog, și pacientul are o boală contagioasă gravă, dar refuză să-și informeze familia sau partenerul, din teama de a fi respins. Pe de o parte, principiul confidențialității vă constrânge să păstrați tăcerea, pe de altă parte, riscul păstrării tăcerii îi pune în pericol pe ceilalți. Ce credeți că ar face Aristotel? Dar Kant sau Mill? Ce-ar fi *înțelept* să facă? Ce *trebuie* să facă? Ce e *util* să facă? Las aceste întrebări deschise, în speranța că cititorul poate de-acum să mânuiască singur cele trei mari teorii etice, pentru a naviga mai ușor prin nuanțele vieții morale cotidiene.

Imagine: Unsplash